

Г. М. Чепурда

ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ТА ПРАКТИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ДО ЗДІЙСНЕННЯ «ВЕЛИКОГО ПЛАНУ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДИ»

Досліджено специфічні особливості процесу формування нормативно-правової бази та практичних рекомендацій до здійснення заходів, передбачених «Великим планом перетворення природи».

Встановлено, що відправною точкою для формування нормативно-правової бази реалізації «Великого плану перетворення природи» стало прийняття постанови Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) № 3960 від 20 жовтня 1948 р. «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків та водойм для забезпечення високих та стійких врожаїв у степових та лісостепових районах Європейської частини СРСР». Констатовано, що зазначена постанова стала основою для розроблення нормативно-правової бази та практичних рекомендацій щодо реалізації масштабного плану перетворення природи.

Доведено, що практичні рекомендації щодо організації роботи з реалізації зазначеного нами плану містилися як у прийнятих на союзному, республіканському та місцевому рівнях законодавчих актах, постановах, розпорядженнях та інструкціях, так і в аналітичних матеріалах, які публікувалися в періодичних виданнях.

Ключові слова: «Великий план перетворення природи», заходи, колгоспи, полезахисні лісонасадження, нормативні акти, постанова, радгоспи, уряд.

Мета статті – дослідження особливостей процесу формування нормативно-правової бази та практичних рекомендацій до здійснення заходів, передбачених «Великим планом перетворення природи» (1948 – 1958 рр.).

У свій час до порушеної нами проблеми зверталися Першин П. М., Кошелєв Ф. П., Сумський Л. М., Вакулук П. Г., Литвин В. М., Кіндюк Б. В. [1]. Водночас сучасні можливості дослідників у доступі до джерел дозволяють висвітлити раніше маловідомі сюжети з піднятої нами проблеми.

Відправною точкою для формування нормативно-правової бази реалізації «Великого плану перетворення природи» стало прийняття на союзному рівні законодавчого акта – за усталеною тоді практикою спільної постанови Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків та водойм для забезпечення високих та стійких врожаїв у степових та лісостепових районах Європейської частини СРСР» № 3960 від 20 жовтня 1948 р. [2].

Специфіка тодішньої радянської правової системи визначила високий рівень юридичної сили цього документа, оскільки він був спільною постановою ЦК ВКП(б) і найвищого органу державної влади – Ради Міністрів СРСР. Це означало залучення до його реалізації всього партійного апарату, що

значно збільшувало рівень і якість виконання документа. Крім того, законодавчий акт підписав Й. Сталін, який у той час був одночасно Генеральним секретарем ЦК ВКП(б) і Головою Ради Міністрів СРСР, а фактично – одноосібним диктатором, що володів необмеженою владою [3].

За висновками дослідників, в основу постанови Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) від 20 жовтня 1948 р., якою був введений в дію «Великий план перетворення природи», було покладено прийняту 10 квітня 1948 р. постанову Ради Міністрів УРСР та ЦК КП(б) України «Про заходи щодо полезахисного лісонасадження в колгоспах Української РСР» [3, с. 50]. Порівняльний аналіз двох законодавчих актів, зроблений вченим-юристом Б. В. Кіндюком, підтверджує достовірність цих висновків.

Зокрема, ним встановлено однакову концептуальну спрямованість двох документів, однакові за суттю положення, рекомендації, перелік організаційних заходів, систему заохочень працівників, проведення науково-дослідних робіт тощо. Тобто, у союзному документі були закріплені гуманістичні тенденції українського лісового права, пов'язані зі створенням, розширенням, зберіганням площ цього природного ресурсу.

З метою посилення координації і управління роботами в цій сфері союзний документ передбачав створення нової організаційної структури – Головного управління полезахисного лісорозведення, безпосередньо підпорядкованого Раді Міністрів СРСР, що мало великий обсяг повноважень з координації діяльності всіх відомств, які займалися лісами. На обласному рівні планувалося створити спеціальні сектори, а на районному – вводилися посадки агролісомеліораторів. Паралельно з цим законодавчий акт регламентував порядок підготовки нових кадрів за допомогою навчання фахівців середньої і молодшої ланки при технікумах, професійно-технічних училищах, школах. Зафіксовані в законодавчому акті норми з преміювання працівників за перевиконання планів провадження робіт шляхом грошових виплат, премій, додаткової натуральної оплати були винятком для тодішньої радянської колгоспної системи [4, с. 24–32].

Водночас, визначаючи стратегічні напрямки і заходи, спрямовані на поліпшення природно-кліматичних умов, постанова Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) від 20 жовтня 1948 р. разом з тим була наповнена надмірно деталізованими положеннями, які відбивали тогочасну практику тотальної і дріб'язкової опіки господарської діяльності. В ній, наприклад, містилися рекомендації союзним республікам, які саме і де слід висаджувати дереворощувальні породи. Зокрема, у Москві вважали, що на вилужених чорноземах Української РСР доцільно висаджувати такі дерева, як дуб, береза, модрина, тополя, ясен, сосна, а також супутні – клен, липа, груша, яблуня, кущі – скумпія, бересклет, смородина.

На звичайних же чорноземах союзна постанова вважала за доцільне висаджувати як головні дерева дуб, березу, ясен, сосну, супутні – клен, липу, грушу, абрикосу, кущі – скумпію, смородину. На південних чорноземах та в Криму головними мали бути дуб, гледичія, ясен, супутніми – клен, абрикоса, груша, яблуня, кущі – смородина, скумпія, бирючина. На темно-каштанових ґрунтах головні – дуб, гледичія, ясен, акація, супутні – клен татарський, абрикоса, алича, кущі – смородина, скумпія, бирючина [2, с. 536].

Планувалося здійснювати висадження полезахисних лісових полос відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 24 квітня 1948 р., тобто шириною 9-12 та 17 м [2, с. 538].

В урядовій постанові визнавалося неправильним, коли в районах з сильно зрізаним рельєфом і великим стоком талих та дощових вод посадка полезахисних насаджень здійснювалась у вигляді вузьких смуг, які не могли захистити ґрунти від змиву та розмивання. Також вказувалось, що основою захисного лісорозведення має стати створення системи полезахисних, прибалкових та інших лісонасаджень, ширина яких встановлювалась відповідно до призначення насаджень та місцевих природних умов [2, с. 537].

Основні (поздовжні) полезахисні лісові колгоспні та радгоспні полоси планувалося розміщати по межах полів сівозмін, а при великих розмірах полів та всередині їх по межах бригадних ділянок, передбачаючи зменшення відстані між полосами у степових районах [2, с. 538].

Постанова Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) від 20 жовтня 1948 р. поклала початок задуманому Й. Сталіним плану перетворення природи і лягла в основу програми наступу на засуху та боротьби за високі й сталі врожаї. Незабаром вона стала називатися коротко – «Великий план перетворення природи». Документ виявився досить довгим і детальним, у кілька десятків сторінок. В ньому окреслювався обсяг робіт зі створення держаних та колгоспних полезахисних насаджень, будівництва й відновлення вже існуючих систем зрошення та осушення земельних ділянок з метою їх подальшого використання в сільському господарстві, активного залучення для зрошення півдня України водних ресурсів Дніпра, повсюдного запровадження травопільної системи землеробства в колгоспах та радгоспах Української РСР з метою створення бази для високопродуктивного сільського господарства.

Над популяризацією «Великого плану перетворення природи» працювали кращі сили з числа публіцистів – газетярів, кінематографістів, художників, композиторів, письменників і поетів. До реалізації великих об'єктів плану залучалось багато будівельних, будівельно-монтажних та інших спеціалізованих організацій різних відомств, у тому числі і в'язні ГУЛАГу. На об'єктах місцевого значення відповідні органи влади використовували метод «народної будови» із залученням громадськості [5, с. 107].

Ця постанова стала основою для розроблення нормативно-правової бази та практичних рекомендацій щодо реалізації масштабного «Великого плану перетворення природи». Для розвитку положень цього базового директивного документа було прийнято низку постанов союзного уряду, в яких конкретизувалися і законодавчо регламентувалися роботи щодо будівництва і модернізації гідротехнічних споруд, лісонасаджень для захисту полів та інших заходів боротьби з посухою і суховіями. Серед них – постанова Ради Міністрів СРСР від 18 серпня 1950 р. «Про перехід на нову систему зрошення з метою повнішого використання зрошуваних земель і поліпшення механізації сільськогосподарських робіт».

В ній, зокрема, зазначалося, що «найважливішим завданням партійних, радянських і сільськогосподарських органів районів зрошуваного землеробства є проведення робіт з поліпшення використання зрошуваних земель, забезпечення подальшого більш швидкого зростання врожайності всіх сільськогос-

подарських культур на поливних землях шляхом усіялого підвищення рівня механізації сільськогосподарських робіт і широкого впровадження передової агротехніки в зрошуваному землеробстві».

Постановою про перехід на нову систему зрошення затверджувався план перебудови існуючої зрошувальної мережі і переходу на нову систему зрошення в розрізі республік, країв і областей. Зокрема, визначалися площі поливних ділянок у різних агрокліматичних зонах, покладалася відповідальність машино-тракторних, лісозахисних та машино-меліоративних станцій за виконання механізованих робіт при облаштуванні гідромеліоративних систем, пересадці деревних насаджень.

Важливе значення для практичної реалізації «Великого плану перетворення природи» мали положення постанови союзного уряду, які унормовували оснащення в 1950 – 1951 рр. машино-тракторних, лісозахисних та машино-меліоративних станцій екскаваторами, бульдозерами, грейдерами, скреперами, плуговими канавокопачами для виконання робіт з перевлаштування зрошувальної мережі, автокранами для пересадки дерев та іншою технікою і механізмами. Постанова передбачала також заходи з підготовки кадрів робітничих та інженерно-технічних професій для роботи на гідромеліоративних об'єктах.

Оскільки лісонасадження здійснювались як державою, так і колгоспами, то передача лісів колгоспам регулювалася спеціальними урядовими постановами. Наприклад, постановами Ради Міністрів СРСР № 3179 від 17 липня 1950 р. та Ради Міністрів Української РСР № 2285 від 27 липня 1950 р. виконкомам обласних рад надавалося право здійснювати передачу укрупненим колгоспам дрібних ділянок держлісофонду, розміром до 100 га, які знаходилися поруч з колгоспними землями, з відома органів лісового господарства. Ліси площею понад 100 га передавалися з дозволу уряду відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР № 906 від 25 березня 1948 р. [6, арк. 41].

Постанова Ради Міністрів СРСР «Про перехід на нову систему зрошення з метою повнішого використання зрошуваних земель і поліпшення механізації сільськогосподарських робіт» визначала і вартість передбачених нею робіт. Зазначалося, що вартість будівельних робіт з перевлаштування зрошувальної мережі при переході на нову систему зрошення на 40 % відноситься на рахунок держави, включаючи кошти, що стягуються до державного бюджету за користування водою, і на 60 % – на рахунок коштів колгоспів [6, с. 1].

Для нормативно-правового забезпечення виконання передбачених «Великим планом перетворення природи» заходів в Україні важливе значення мала Постанова Ради Міністрів СРСР від 20 вересня 1950 р. «Про будівництво Каховської гідроелектростанції на Дніпрі, Південно-Українського каналу, Північно-Кримського каналу і зрошення земель південних районів України і північних районів Криму». Цей документ підводив законодавчу базу під здійснення будівництва зрошувальної системи для зрошення 1,5 млн га та обводнення понад цього 1,7 млн га земель у південних районах України і в північних районах Криму та створення нової гідроенергетичної бази на Дніпрі для постачання електроенергією сільського господарства і промисловості.

Постановою передбачалося приступити в 1951 р. до підготовчих робіт з будівництва Каховської гідроелектростанції, Південно-Українського каналу, Північно-Кримського каналу, великих відвідних зрошувальних каналів, гре-

бель, гідроелектростанцій, насосних станцій та інших споруд і ввести в експлуатацію Каховську гідроелектростанцію на повну потужність у 1956 р., Південно-Український канал, Північно-Кримський канал, відвідні зрошувальні канали, водосховища, насосні станції і всю зрошувальну систему в 1957 р. Міністерство електростанцій СРСР мало було розробити та подати на 1 січня 1952 р. в Раду Міністрів СРСР проектне завдання на будівництво Каховського гідровузла. При розробці проектного завдання передбачався залізничний мостовий перехід через річку Дніпро по Каховській греблі.

Для здійснення будівництва Південно-Українського каналу, Північно-Кримського каналу, відвідних каналів з водосховищами і насосними станціями та виконання робіт зі зрошення і обводнення земель постановою передбачало створити в 1950 р. будівельну організацію «Укрводбуд». Крім того, в документі обумовлювалася участь союзних міністерств і відомств у реалізації «Великого плану перетворення природи» [7, с. 1].

Такі ж постанови уряду СРСР на виконання постанови Ради Міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків та водойм для забезпечення високих та стійких врожаїв у степових та лісостепових районах Європейської частини СРСР» № 3960 від 20 жовтня 1948 р. («Великого плану перетворення природи») були прийняті й щодо організації та нормативно-правового забезпечення практичної роботи в інших регіонах Радянського Союзу. Серед них – «Про будівництво Куйбишевської гідроелектростанції на річці Волзі» від 21 вересня 1950 р. [8, с. 1], «Про будівництво Сталінградської гідроелектростанції на р. Волзі, про зрошення і обводнення районів Прикаспію» від 31 серпня 1950 р. [9, с. 1], «Про будівництво Головного Туркменського каналу Аму-Дар'я – Красноводськ, про зрошення і обводнювання земель південних районів Прикаспійської рівнини Західної Туркменії, низин Аму-Дар'ї та західної частині пустиелі Кара-Куми» від 12 вересня 1950 р. [10, с. 1].

З метою створення нормативно-правових засад практичної роботи з реалізації плану перетворення природи та на виконання союзних директив в Українській РСР у 1949 р. і в наступні роки було прийнято значну кількість законодавчих актів уряду, рішень комітетів КП(б)У, відомств різного рівня та місцевих органів влади, в яких значною мірою дублювалися положення союзних документів і водночас конкретизувалися положення «Великого плану перетворення природи» та регулювалися взаємовідносини між суб'єктами реалізації плану.

Комплексний характер мала спільна постанова Ради Міністрів Української РСР і ЦК КП(б)У «Про єдиний план робіт по залісненню, створенню захисних лісонасаджень, про впровадження травопільних сівозмін, будівництво ставків і водоймищ для забезпечення високих і стабільних врожаїв в степових і лісостепових районах Української РСР» від 20 січня 1949 р. В цьому об'ємному програмному документі було зведено в єдиний план і деталізовано в розрізі республіканських міністерств і відомств та областей обсяги робіт, які необхідно було виконати в період до 1965 р.

Прийнята на найвищому партійно-державному рівні постанова містила додатки з планами виконання робіт на конкретних об'єктах. Серед них – «План робіт зі створення державної лісової смуги вздовж берегів ріки Сіверсь-

кий Донець», «Перелік цінних лісових масивів в степових і лісостепових районах Української РСР, які підлягають збереженню», «План заготівлі насіння і чагарникових порід на 1949 – 1955 роки», «План відновлення пошкоджених захисних лісосмуг на землях колгоспів і радгоспів», «План введення травопільних сівозмін в колгоспах Української РСР на 1949 – 1950 роки». Всього було 22 такі додатки [11].

Крім того, було прийнято низку постанов Раді Міністрів Української РСР з питань полезахисних лісонасаджень: «Про укладання договорів лісозахисних станцій з колгоспами» від 04 квітня 1949 р. [12, 20–28], «Про організацію догляду за лісонасадженнями та їх охорону в колгоспах і радгоспах Української РСР» від 16 квітня 1949 р. [13, с. 39], «Про заходи до охорони полезахисних лісонасаджень від потрав, полумок, самовільних порубок і пожеж, а також від пошкоджень шкідниками і хворобами у степових і лісостепових районах Української РСР» від 04 червня 1949 р. [14, с. 39].

Проблеми організаційно-правового регулювання виконання меліоративних робіт знайшли відображення в постановах уряду «Про заходи по освоєнню осушених і дальшому осушенню болотних земель у колгоспах УРСР» № 233 від 19 лютого 1948 р. [15], «Про заходи по іригаційному будівництву в колгоспах, радгоспах і підсобних господарствах Української РСР» № 329 від 08 березня 1948 р. [16], «Про заходи по забезпеченню повного і правильного використання підготовлених зрошуваних земель в колгоспах і радгоспах Української РСР в 1952 р.» № 1091 від 23 квітня 1952 р. [17], «Про організацію експлуатації гідротехнічних захисних споруд в зонах затоплення водоймищ гідроелектростанцій» № 182 від 28 лютого 1957 р. [18].

Прийняті урядом Української РСР документи забезпечували правове регулювання відносин між підприємствами, організаціями, господарствами та іншими учасниками виконання робіт з реалізації масштабного плану перетворення природи. В них визначалися відповідальні та терміни виконання запланованих заходів, а також містилися додатки зі зразками типових договорів, рекомендації агрономічного та технічного характеру тощо. За усталеною в той час практикою усі директиви центральних союзних інстанцій підлягали неухильному виконанню, що зазначалося в документах.

В нормативних актах з питань реалізації «Великого плану перетворення природи», як і в інших документах радянського часу, значна увага приділялася ідеологічному забезпеченню. В прийнятих постановах і розпорядженнях містилися пункти щодо роз'яснення політики партії і радянського уряду, видання плакатів і брошур, присвячених плану перетворення природи.

Складовою формування нормативно-правової бази реалізації «Великого плану перетворення природи» були також прийняті у 1949 р. і наступних роках документи, які регламентували діяльність відомств і організацій, безпосередньо задіяних до виконання передбачених планом робіт. До таких нормативно-правових документів можна віднести «Положення про Міністерство лісової й паперової промисловості Української РСР» від 15 лютого 1949 р. [19, с. 8], постанову Раді Міністрів Української РСР від 03 червня 1949 р. «Про охорону природи на території Української РСР» [20, с. 40].

Формування нормативно-правової бази реалізації «Великого плану перетворення природи» на основі прийнятих на союзному, республіканському та

місцевому рівнях законодавчих актів, постанов, розпоряджень, наказів та інструкцій доповнювалося значною кількістю рекомендацій та аналітичних матеріалів, які публікувалися в періодичних виданнях. З ними виступали працівники державних установ, науковці та практики. Крім суто практичної спрямованості, вони містили й характерні та обов'язкові для того часу пропагандистські гасла.

Одним із перших авторів таких рекомендаційних статей став доктор сільськогосподарських наук, професор Г. Р. Ейтінген. У статті «Лісові смуги у боротьбі за врожай», обґрунтовуючи необхідність насадження полезахисних лісосмуг, відомий вчений висловлює рекомендації і поради щодо організації цієї справи. Зокрема, він зазначає, що при наявності ряду лісових смуг на деякій відстані одна від одної, вітер підходить до кожної наступної смуги все більш ослабленим. Далі висловлюються практичні рекомендації про те, що «такі вітрострімуючі смуги закладаються приблизно в напрямку з півночі на південь – проти панівних в лісостепових районах європейської частини сухих східних і південно-східних вітрів. Лісові ж снігозатримувальні смуги закладаються приблизно в напрямку зі сходу на захід – проти панівних взимку в цих районах південних вітрів. Знижуючи силу вітру, лісові смуги зменшують випаровування в міжсмугових полях».

Вчений доводить, що у степових місцевостях з висадженими лісосмугами кількість вологи, що випарувалася за рік, у середньому за шість років скоротилася на 45 % порівняно з відкритим степом. Г. Р. Ейтінген стверджує, що «зменшення випаровування і збільшення вологості повітря між лісовими смугами привело до того, що в оброблюваних рослин на кожен одиницю вологи, що випаровується ними, відкладається велика кількість сухої речовини, тобто рослини в міжсмугових полях витрачають вологу більш економно. На полях, захищених лісовими смугами, поліпшуються кліматичні умови, і майже з перших же років підвищується врожайність хлібів» [21, с. 9–10].

Проблеми впровадження травопільної системи землеробства порушує Т. Ф. Якубов, зазначаючи у своїй статті «Заліснення і закріплення пісків», що травопільна система є надійним зряддям боротьби з посухою, сприяє підвищенню родючості ґрунтів, отриманню високих і сталих врожаїв, припиненню змиву і видування ґрунтів, закріпленню пісків і найбільш раціональному використанню земель. Разом з тим ця система, на думку вченого, дає можливість розвивати різнобічне господарство з правильним співвідношенням рільництва, тваринництва та інших галузей і забезпечує значне зростання товарності господарства.

Автор статті констатує, що «впровадження травопільної системи землеробства в лісостепових і степових районах відкрило широкі можливості для якнайшвидшої ліквідації шкідливих пісків і перетворення їх у господарсько-корисні території. Наявний досвід показує, що на пісках і піщаних ґрунтах лісостепових і степових районів шляхом введення травопільних сівозмін цілком можливо вирощувати і отримувати хороші врожаї зернових, технічних, городніх та інших високоцінних культур і кормових трав» [22, с. 13–14].

Заступник начальника Головного управління полезахисного лісорозведення при Раді Міністрів СРСР Т. К. Петров у 1950 р. зробив узагальнюючі підсумки виконання заходів «Великого плану перетворення природи» у перший

рік його реалізації. Зокрема, він зробив висновок, що «метод посіву полезахисних лісових смуг гніздовим способом в широких дослідних і виробничих масштабах цілком себе виправдав. Перевага цього прогресивного методу порівняно з раніше застосовуваними способами лісорозведення полягає, насамперед, у тому, що він дає змогу створити стійкі, довговічні лісові насадження в більш короткі терміни і зі значною економією праці і коштів» [23, с. 1–8].

Приклади конкретних практичних рекомендацій щодо гніздового посіву лісу як складової частини здійснення «Великого плану перетворення природи» на сторінках журналу «Наука и жизнь» навів Л. Ісаков. Зокрема, фахівець зазначав, що «гніздо являє собою квадрат зі стороною в 1 м, в якому викопується п'ять лунок. У кожному з них висаджується по сім-вісім жолудів. Саджанці ростуть під покровом зернових та інших сільськогосподарських культур, які захищають дубки від бур'янів і утворюють необхідне їм затінення. Надалі цю роль виконують різні чагарникові породи, посіяні в міжряддях дуба» [24, с. 35–36].

Отже, нормативно-правова база здійснення «Великого плану перетворення природи» формувалася на основі рішень союзного уряду та ЦК ВКП(б), передусім спільної постанови «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків та водойм для забезпечення високих та стійких врожаїв у степових та лісостепових районах Європейської частини СРСР» від 20 жовтня 1948 р. Положення постанови були конкретизовані іншими постановами, які були прийняті невдовзі. Ці документи визначали організаційно-правові засади здійснення заходів щодо реалізації перетворення природи на території СРСР, в тому числі і в Україні.

На виконання загальносоюзних рішень Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У прийняли низку постанов, якими визначалися обсяги, виконавці та терміни робіт з гідромеліорації та лісонасадження з метою поліпшення природно-кліматичних умов у степових та лісостепових районах республіки. Цими документами унормовувалася діяльність відомств і організацій, безпосередньо задіяних до виконання передбачених планом робіт.

Нормативно-правова концепція реалізації «Великого плану перетворення природи» включала такі основні етапи організації роботи: створення лісозахисних станцій та укладання ними договорів з господарствами; забезпечення захисту лісонасаджень від пожеж, хвороб і шкідників; будівництво гідромеліоративних споруд; матеріально-технічне забезпечення робіт з реалізації плану; залучення, оплата праці і стимулювання трудових ресурсів.

В окремих урядових рішеннях відображені проблеми організаційно-правового забезпечення будівництва гідроелектростанцій, експлуатації гідротехнічних захисних споруд у зонах затоплення водоймищ гідроелектростанцій.

Практичні рекомендації щодо організації практичної роботи містилися як у прийнятих на союзному, республіканському та місцевому рівнях законодавчих актах, постановах, розпорядженнях та інструкціях, так і в аналітичних матеріалах, які публікувалися в періодичних виданнях. З ними виступали працівники державних установ, науковці та практики. Крім суто

практичної спрямованості, вони містили й характерні та обов'язкові для того часу пропагандистські гасла.

Список використаних джерел

1. Першин П. М. Великі будови комунізму і розвиток продуктивних сил СРСР / П. М. Першин. – К., 1951; Кошелев Ф. П. Величественные сталинские стройки коммунизма и их народнохозяйственное значение / Ф. П. Кошелев. – М. : Госполитиздат, 1952; Сліпченко П. С. Величні будови сталінської епохи на Дніпрі : стенограма публічної лекції / П. С. Сліпченко. – К., 1951. – 51 с.; Сумський Л. М. Величні будови комунізму / Л. М. Сумський. – К. : Рад. школа, 1951. – 72 с.; Вакулюк П. Г. Нариси з історії лісів України / П. Г. Вакулюк. – Ф. : Поліфраст, 2000. – 624 с.; Литвин В. М. Україна у першому повоєнному десятилітті (1949 – 1955) / В. М. Литвин. – К. : Лі-Терра, 2004. – С. 113; Кіндюк Б. В. Лісове законодавство України : історико-правове дослідження (1917 – 2011 рр.) : автореф. дис. ... д.юр.н. / Б. В. Кіндюк. – Х. : [б. в.], 2013. – 34 с.
2. Постановление Совета Министров СССР от 20 октября 1948 г. «О плане полезащитных лесонасаждений, внедрения травопольных севооборотов, строительства прудов и водоемов для обеспечения высоких и стойких урожаев в степных и лесостепных районах европейской части СССР» // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам : сборник документов за 50 лет. Т.3, 1941 – 1952 годы. – М. : Политиздат, 1968. – С. 531–549.
3. Кіндюк Б. В. Правовые и организационные основы реализации «сталинского плана преобразования природы» в сфере лесоводства на Украине [Электронный ресурс] / Б. В. Кіндюк // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція за юридичним напрямом. – Тернопіль, 2011. – Режим доступу : <http://www.lexline.com.ua>
4. Кіндюк Б. В. Організаційно-правові засади реалізації «сталінського плану перетворення природи» 1948 р. щодо створення нових лісів в УРСР / Б. В. Кіндюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». – 2011. – Вип. 165. – С. 24–32.
5. Литвин В. М. Україна у першому повоєнному десятилітті (1949 – 1955) / В. М. Литвин. – К. : Лі-Терра, 2004. – 240 с.
6. Довідки про передачу лісів колгоспам // Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 80, спр. 944.
7. Постановление Совета Министров от 20 сентября 1950 года «О строительстве Каховской гидроэлектростанции на Днепре, Южно-Украинского канала, Северо-Крымского канала и орошения земель южных районов Украины и северных районов Крыма» // Правда. – 1950. – 21 сентября.
8. Постановление Совета Министров от 21 сентября 1950 года «О строительстве Куйбышевской гидроэлектростанции на реке Волге» // Правда. – 1950. – 21 сентября.
9. Постановление Совета Министров от 31 августа 1950 года «О строительстве Сталинградской гидроэлектростанции на реке Волге, об орошении и обводнении районов Прикаспия» // Правда. – 1950. – 31 августа.
10. Постановление Совета Министров от 12 сентября 1950 года «О строительстве Главного Туркменского канала Аму-Дарья – Красноводск, об орошении и обводнении земель южных районов Прикаспийской равнины Западной Туркмении, ни-

- зовьев Аму-Дарьи и западной части пустыни Кара-Кумы» // Правда. – 1950. – 12 сентября.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 5105. Міністерство лісового господарства УРСР. – Оп. 1. – Спр. 77. Постанова Ради Міністрів Української РСР і Центрального Комітету КП(б) України «Про єдиний план робіт по залісненню, створенню захисних лісо-насаджень, про впровадження травопільних сівозмін, будівництво ставків і водоймищ для забезпечення високих і стабільних врожаїв в степових і лісостепових районах Української РСР» від 20 січня 1949 р. № 76.
 12. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про укладання договорів лісозахисних станцій з колгоспами» № 717 від 04 квітня 1949 р. // Збірник постанов і розпоряджень Уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – ЗП УРСР). – 1949. – № 7–8. – С. 20–28.
 13. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про організацію догляду за лісонасадженнями та їх охорону в колгоспах і радгоспах Української РСР» № 813 від 16 квітня 1949 р. // ЗП УРСР. – 1949. – № 11. – С. 39.
 14. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи до охорони полезахисних лісонасаджень від потрав, полумок, самовільних порубок і пожеж, а також від пошкоджень шкідниками і хворобами у степових і лісостепових районах Української РСР» від 4 червня 1949 р. // ЗП УРСР. – 1949. – № 18. – С. 42.
 15. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи по освоєнню осушених і дальшому осуєнню болотних земель у колгоспах УРСР» № 233 від 19 лютого 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-96-п. – Назва з екрана.
 16. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи по іригаційному будівництву в колгоспах, радгоспах і підсобних господарствах Української РСР» № 329 від 8 березня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.../KP770544.html. – Назва з екрана.
 17. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи по забезпеченню повного і правильного використання підготовлених зрошуваних земель в колгоспах і радгоспах Української РСР в 1952 р.» № 1091 від 23 квітня 1952 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.../KP770544.html. – Назва з екрана.
 18. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про організацію експлуатації гідротехнічних захисних споруд в зонах затоплення водоймищ гідроелектростанцій» № 182 від 28 лютого 1957 р. // ЗП УРСР. – 1957. – № 3–4. – С. 35.
 19. Положення про Міністерство лісової й паперової промисловості УРСР : постанова Ради Міністрів УРСР від 15 лютого 1949 р. // ЗП УРСР. – 1949. – № 3. – С. 8.
 20. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про охорону природи на території Української РСР» від 3 червня 1949 р. // ЗП УРСР. – 1949. – № 11. – С. 40.
 21. Эйтинген Г. Р. Лесные полосы в борьбе за урожай / Г. Р. Эйтинген // Наука и жизнь. – 1949. – № 3. – С. 9–10.
 22. Якубов Т. Я. Облеснение и закрепление песков / Т. Я. Якубов // Наука и жизнь. – 1949. – № 5. – С. 13–14.
 23. Петров Т. К. Великий сталинский план преобразования природы в действии / Т. К. Петров // Наука и жизнь. – 1950. – № 6. – С. 1–8.
 24. Исаков Л. Гнездовой посев леса / Л. Исаков // Наука и жизнь. – 1951. – № 5. – С. 35–36.

References

1. Pershyn P. M. Velyki budovy komunizmu i rozvytok produktyvnykh syl SRSR / P. M. Pershyn. – K., 1951; Koshelev F. P. Velychestvennye stalynskyye stroyky kommunyzma y ykh narodnokhozyaystvennoeznachnye / F. P. Koshelev. – M. : Hospolytyzdat, 1952; Slipchenko P. S. Velychni budovy stalins'koyi epokhy na Dnipro: Stenohrama publichnoyi lektsiyi / P. S. Slipchenko. – K., 1951. – 51 s.; Sums'kyi L. M. Velychni budovy komunizmu / L. M. Sums'kyi. – K. : Rad. shkola, 1951. – 72 s.; Vakulyuk P. H. Narysy z istoriyi lisiv Ukrayiny / P. H. Vakulyuk. – F. : Polifrast, 2000. – 624 s.; Lytvyn V. M. Ukrayina u pershomu povoyennomu desyatylytti (1949 – 1955) / V. M. Lytvyn. – K. : Li-Terra, 2004. – S. 113; Kindyuk B. V. Lisove zakonodavstvo Ukrayiny : istoryko-pravove doslidzhennya (1917 – 2011 rr.) : avtoref. dys. . d. yur. n. / B. V. Kindyuk. – Kh. : [b. v.], 2013. – 34 s.
2. Postanovlenye Soveta Mynystrov SSSR, 20 oktyabrya 1948 h. O plane polezashchytnykh lesonasazhdenyy, vnedrenyya travopol'nykh sevooborotov, stroytel'stva prudov y vodoemov dlya obespechenyya vysokyykh y stoykykh urozhaev v stepnykh y lesostepnykh rayonakh evropeyskoy chasty SSSR // Reshenyya partyy y pravytel'stva po khozyaystvennym voprosam : sbornyk dokumentov za 50 let. T. 3, 1941 – 1952 hody. – M. : Polytyzdat, 1968. – S. 531–549.
3. Kyndyuk B. V. Pravovye y orhanyzatsyonnye osnovy realizatsyy «stalynskoho plana preobrazovannyya pryrody» v sfere lesovodstva na Ukrayne [Elektronnyy resurs] / B. V. Kyndyuk // Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiya za yurydychnym napryamom. – Ternopil', 2011. – Rezhym dostupu: <http://www.lex-line.com.ua>
4. Kindyuk B. V. Orhanizatsiyno-pravovi zasady realizatsiyi «stalynskoho planu peretvorennyya pryrody» 1948 r. shchodo stvorennyya novykh lisiv v URSR / B. V. Kyndyuk // Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannyya Ukrayiny. Seriya «Pravo». – 2011. – Vyp. 165. – S. 24–32.
5. Lytvyn V. M. Ukrayina u pershomu povoyennomu desyatylytti (1949 – 1955) / V. M. Lytvyn. – K. : Li-Terra, 2004. – 240 s.
6. Dovidky pro peredachu lisiv kolhospam // Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob"yednan' Ukrayiny (TsDAHO Ukrayiny). – F. 1, op. 80, spr. 944.
7. Postanovlenye Soveta Mynystrov ot 20 sentyabrya 1950 hoda «O stroytel'stve Kakhovskoy hydroelektrostantsyy na Dnepre, Yuzhno-Ukraynskoho kanala, Severo-Krymskoho kanala y oroshennyya zemel' yuzhnykh rayonov Ukrayny y severnykh rayonov Kryma» // Pravda. – 1950. – 21 sentyabrya.
8. Postanovlenye Soveta Mynystrov ot 21 sentyabrya 1950 hoda «O stroytel'stve Kuybyshevskoy hydroelektrostantsyy na reke Volhe» // Pravda. – 1950. – 21 sentyabrya.
9. Postanovlenye Soveta Mynystrov ot 31 avhusta 1950 hoda «O stroytel'stve Stalynhradskoy hydroelektrostantsyy na reke Volhe, ob oroshenny y obvodnenyy rayonov Prykasp'yaya» // Pravda. – 1950. – 31 avhusta.
10. Postanovlenye Soveta Mynystrov ot 12 sentyabrya 1950 hoda «O stroytel'stve Hlavnoho Turkmenskoho kanala Amu-Dar'ya – Krasnovodsk, ob oroshenny y obvodnenyy zemel' yuzhnykh rayonov Prykasp'yyskoy ravnyny Zapadnoy Turkmenyy, nyzov'ev Amu-Dar'y y zapadnoy chasty pustyny Kara-Kumy» // Pravda. – 1950. – 12 sentyabrya.
11. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnyya Ukrayiny (TsDAVO Ukrayiny). – F. 5105. Ministerstvo lisovoho hospodarstva URSR. – Op. 1. –

- Spr. 77. Postanova Rady Ministriv Ukrayins'koyi RSR i Tsentral'noho Komitetu KP(b) Ukrayiny «Pro yedyny plan robit po zalisnennyy, stvorennyy zakhysnykh lisonasadzhen', pro vprovadzhennya travopil'nykh sivozmin, budivnytstvo stavkiv i vodoymyshch dlya zabezpechennya vysokyykh i stabil'nykh vrozhayiv v stepovykh i lisostepovykh rayonakh Ukrayins'koyi RSR» vid 20 sichnya 1949 r. № 76.
12. Postanova Rady Ministriv URSR «Pro ukladannya dohovoriv liozakhysnykh stantsiy z kolhospamy» № 717 vid 04 kvitnya 1949 r. // Zbirnyk postanov i rozporyadzen' Uryadu Ukrayins'koyi Radyans'koyi Sotsialistychnoyi Respubliki (dali – ZP URSR). – 1949. – № 7–8. – S. 20–28.
 13. Postanova Rady Ministriv URSR «Pro orhanizatsiyu dohlyadu za lisonasadzhennyyamy ta yikh okhoronu v kolhospakh i radhospakh Ukrayins'koyi RSR» № 813 vid 16 kvitnya 1949 r. // ZP URSR. – 1949. – № 11. – S. 39.
 14. Postanova Rady Ministriv URSR «Pro zakhody do okhorony polezakhysnykh lisonasadzhen' vid potrav, polomok, samovil'nykh porubok i pozhezh, a takozh vid poshkodzhen' shkidnykamy i khvorobamy u stepovykh i lisostepovykh rayonakh Ukrayins'koyi RSR» vid 4 chervnya 1949 r. // ZP URSR. – 1949. – № 18. – S. 42.
 15. Postanova Rady Ministriv URSR «Pro zakhody po osvoyennyy osushenykh i dal'shomu osushennyy bolotnykh zemel' u kolhospakh URSR» vid 19 lyutoho 1948 r. № 233 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-96-p. Nazva z ekrana.
 16. Postanova Rady Ministriv URSR «Pro zakhody po iryhatsynomu budivnytstvu v kolhospakh, radhospakh i pidsobnykh hospodarstvakh Ukrayins'koyi RSR» vid 8 bereznya 1948 r. № 329. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: search.ligazakon.ua/l_doc2.../KP770544.html. Nazva z ekrana.
 17. Postanova Rady Ministriv URSR «Pro zakhody po zabezpechennyy povnoho i pravyl'noho vykorystannya pidhotovlenykh zroshuvanykh zemel' v kolhospakh i radhospakh Ukrayins'koyi RSR v 1952 r.» vid 23 kvitnya 1952 r. № 1091. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: search.ligazakon.ua/l_doc2.../KP770544.html. Nazva z ekrana.
 18. Postanova Rady Ministriv URSR «Pro orhanizatsiyu ekspluatatsiyi hidrotekhnichnykh zakhysnykh sporud v zonakh zatoplennya vodoymyshch hidroelektrostantsiy» vid 28 lyutoho 1957 r. № 182 // ZP URSR. – 1957. – № 3–4. – S. 35.
 19. Polozhennya pro Ministerstvo lisovoyi y paperovoyi promyslovosti URSR : postanova Rady Ministriv URSR vid 15 lyutoho 1949 r. // ZP URSR. – 1949. – № 3. – S. 8.
 20. Postanova Rady Ministriv URSR «Pro okhoronu pryrody na terytoriyi Ukrayins'koyi RSR» vid 3 chervnya 1949 r. // ZP URSR. – 1949. – № 11. – S. 40.
 21. Eytynhen H. R. Lesnye polosy v bor'be za urozhay // Nauka y zhyzn'. 1949. – № 3. – S. 9–10.
 22. Yakubov T. Ya. Oblesnenye y zakreplenye peskov / H. R. Eytynhen // Nauka y zhyzn'. – 1949. – № 5. – S. 13–14.
 23. Petrov T. K. Velykyy stalynskyy plan preobrazovannya pryrody v deystvyy / T. K. Petrov // Nauka y zhyzn'. – 1950. – № 6. – S. 1–8.
 24. Ysakov L. Hnezdovoy posev lesa / L. Ysakov // Nauka y zhyzn'. – 1951. – № 5. – S. 35–36.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2016 р.

А. Н. Чепурда

ФОРМИРОВАНИЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗЫ И ПРАКТИЧЕСКИХ РЕКОМЕНДАЦИЙ К ПРОВЕДЕНИЮ «ВЕЛИКОГО ПЛАНА ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ПРИРОДЫ»

Исследованы специфические особенности процесса формирования нормативно-правовой базы и практических рекомендаций к осуществлению мероприятий, предусмотренных «Великим планом преобразования природы».

Установлено, что отправной точкой для формирования нормативно-правовой базы реализации «Великого плана преобразования природы» стало принятие постановления Совета Министров СССР и ЦК ВКП(б) № 3960 от 20 октября 1948 г. «О плане полезащитных лесонасаждений, внедрения травопольных севооборотов, строительства прудов и водоемов для обеспечения высоких и устойчивых урожаев в степных и лесостепных районах Европейской части СССР». Констатировано, что упомянутое постановление стало основой для разработки нормативно-правовой базы и практических рекомендаций по реализации масштабного плана преобразования природы.

Доказано, что практические рекомендации по организации работы по реализации упомянутого нами плана содержались как в принятых на союзном, республиканском и местном уровнях законодательных актах, постановлениях, распоряжениях и инструкциях, так и в аналитических материалах, которые публиковались в периодических изданиях.

Ключевые слова: «Великий план преобразования природы», мероприятия, колхозы, полезащитные лесонасаждения, нормативные акты, постановление, совхозы, правительство.

G. Chepurda

THE FORMATION OF LEGAL FRAMEWORK AND PRACTICAL GUIDELINES FOR THE «GREAT PLAN TO TRANSFORM NATURE»

Specific features of the process of legal framework formation and practical guidelines for implementing the measures of the «Great Plan to Transform Nature» are studied in the article.

It is determined that the adoption by the Council of Ministers and the CPSU(b) of the Decree № 3960 of 20 October 1948 «On the plan of afforestation, implementation of grassland crop rotation, construction of ponds and water reservoirs to ensure high and stable yields in steppe and forest steppe regions of the European part of the USSR» has become the focal point of regulatory framework formation and the implementation of the «Great Plan to Transform Nature».

It is proved that practical recommendations on the implementation of the above mentioned plan and the development of the basis for legal framework have been adopted in federal, republican and local legislative acts, ruled orders and instructions, in analytical materials in periodicals.

Key words: «The Great Plan to Transform Nature», arrangements, farms, afforestation, legal framework, enactment, state farms, government.